

UJĘCIE RESOCJALIZACJI W WYBRANYCH DZIEŁACH TADEUSZA KOTARBIŃSKIEGO

Informacje o autorze:

Natalia Gniadek - Absolwentka UKW w Bydgoszczy, specjalność resocjalizacja i pedagogika ogólna. W trakcie finalizacji pracy doktorskiej na temat: Doświadczenie macierzyństwa w warunkach penitencjarnych na przykładzie Zakładu Karnego nr 1 w Grudziądzu. Autorka wielu publikacji w języku polskim i angielskim dotyczących m.in. zagadnienia macierzyństwa jako formy dialogu w warunkach penitencjarnych oraz terapeutycznego charakteru dialogu w warunkach izolacji więziennej.

Streszczenie artykułu:

Artykuł podejmuje próbę znalezienia w dorobku Tadeusza Kotarbińskiego refleksji i myśli dotyczących aspektów procesu resocjalizacyjnego. Zadanie to jest niebagatelne ze względu na pokaźną twórczość oraz szeroki zakres podejmowanych tematów. Próba rekonstrukcji poglądów filozofa potraktowana została przez autora jako wyzwanie, jest również wyrazem troski o spopularyzowanie rozważań i poglądów Tadeusza Kotarbińskiego, w związku z aktualnością podejmowanej problematyki mimo przemijających lat. Główne dylematy sztuki życia, w tym aspekty prawne i problemy społeczne ludzi, były często eksponowane w jego twórczości. Tadeusz Kotarbiński jako znakomity filozof i nauczyciel, w swoich dziełach ukazał ogromną wrażliwość na względy ludzkiego życia, nakreślając jego obraz w barwach godziwego, odpowiedzialnego i zanego egzystowania, stając się drogowskazem dla czytelnika. To spostrzeżenie zdaje się znakomicie wpisywać w silnie również dziś eksponowaną medialnie i akademicko problematykę.

Słowa kluczowe:

Praca, etyka niezależna, prakseologia, resocjalizacja.

Abstract:

Article attempts to find in the oeuvre of Tadeusz Kotarbiński reflection and thoughts concerning aspects of the rehabilitation process. The task is considerable because of the appreciable output and a wide range of issues he dealt with. A reconstruction of the views of the philosopher was treated by the author as a challenge, it is also an expression of concern for the popularization of considerations and views of Tadeusz Kotarbiński, in connection with the topicality of the issue despite the passing years. The main dilemmas of the art of living, including legal aspects and social problems of people were often exhibited in his work.

Tadeusz Kotarbiński as an excellent philosopher and teacher, in his works showed great sensitivity to the considerations of human life, outlining its image in the colors of a fair, responsible and honorable existence, becoming a beacon for the reader. This observation seems to perfectly enter to the problems exposed in the media and science, even today.

Key words:

Work, independent ethics, praxeology, rehabilitation

Wstęp

Tadeusz Kotarbiński przyczynił się do kontynuowania tradycji i charakterystycznego stylu filozofowania szkoły lwowsko-warszawskiej, wskazując „w szacie językowej z lat dawno minionych myśl nierzadko ju-trzejszą”¹. W pracy poświęconej etykowi, Jan Woleński wskazuje, iż mimo faktu, że Kotarbiński nie był teoretykiem społeczeństwa i nie napisał też żadnej większej pracy na tematy społeczno-polityczne, często wypowiadał się na tematy publiczne. W ten sposób, starał się pogodzić powinności filozofa-profesjonalisty z obowiązkami wynikającymi z potrzeb społecznych.

Problematyka resocjalizacji w wybranych dziełach Tadeusza Kotarbińskiego

Analiza twórczości filozofa dowodzi, iż obszar refleksji resocjalizacyjnej, staje się wielokrotnie przedmiotem oglądu rzeczywistości Kotarbińskiego, uwzględniając zarówno różnorodność perspektyw i podejść w tej problematyce, jak i wielką wrażliwość na człowieka.

Dowodem na to są między innymi wątki podejmowane w *Medytacjach o życiu godziwym*. Kontemplacja nad podejmowanymi treściami nazwana została przez autora pogwarkami na rozdrożach, sam autor natomiast nazywa się poszukiwaczem prawd, a nie głoszącym twierdzenia zastane, uzyskane przez innych. W tym utworze Kotarbiński podejmuje między innymi kwestie istotne w szeroko rozumianym procesie resocjalizacji. W rozdziale „rzecznicy sprawiedliwości” rozważa zagadnienie sprawiedliwości i wymierzania kary słusznej. Od sprawcy czynu zakazanego wymagać winno się zadośćuczynienia: „niech przymusowo wypracuje należne odszkodowanie, (...) niech przyczyni się odpowiednią pracą przymusową do potępienia i wytępienia w innych i w sobie samym podobnej motywacji”². Faktem niezaprzeczalnym jest nieodwracalność skutków wielu czynów przestępczych szczególnie tych noszących znamiona zbrodni, zabójstwa czy wypadków, kiedy życie ludzkie przestaje istnieć. Jak wskazuje Kotarbiński zawsze pozostają istoty pośrednio poszkodowane³, dla których też można coś zrobić. W takich przypadkach kładzie się nacisk na pracę, celem wytępienia podłej motywacji, której zarodki drzemią w człowieku wykołowanym. Kotarbiński wyraźnie krytykuje instytucję więzienia w przypadkach, gdy spełnia ona jedynie funkcję izolacyjną człowieka od społeczeństwa. Traktuje więzienie jako bezzasadne, kiedy celem samym w sobie jest przetrzymywanie człowieka bez wyznaczania mu konkretnych zadań, bez obowiązku pracy. Zadaniem bowiem wszelkich placówek o charakterze resocjalizacyjnym jest przygotowanie jednostek do ponownego uczestnictwa w społeczeństwie, przy osłabieniu bądź w stopniu jak najbardziej możliwym zminimalizowaniu podatności jednostki na negatywne oddziaływania – mówił o tym Kotarbiński, mówią też współcześni teoretycy resocjalizacji (por. O. Lipkowski, *Resocjalizacja*, Warszawa 1980; T. Wolan, *Placówki resocjalizacyjne w reformowanym systemie profilaktyki, opieki i wychowania w Polsce*, Katowice 2006; B. Urban, J. M. Stanik, *Resocjalizacja*, Warszawa 2008). Oddziaływania resocjalizacyjne przez pracę (forma terapii przez pracę zwana jest ergoterapią), czynią skazanego podmiotem podejmowanych form aktywności. Dbając o rozwój więźnia, uwzględnia się jego potrzeby, zainteresowania, aspiracje i możliwości, często też stwarza się szanse na kontynuację tych oddziaływań po opuszczeniu zakładu karnego. Racjonalnie zaplanowany czas w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności, zmniejsza wpływ podkultury więziennej, zapobiega tworzeniu się i rozwijaniu solidarności przestępczej, przeciwdziała nudzie (por. Stańdo-Kawecka B. *Prawne podstawy resocjalizacji*, Zakamycze 2000).

1. J. Kotarbińska, Tadeusz Kotarbiński - *Myśl o ludziach i ludzkich sprawach*, Pod redakcją Janiny Kotarbińskiej, Ossolineum, Wrocław 1986, s. 23.

2. T. Kotarbiński, *Medytacje o życiu godziwym*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986, s. 73.

3. *Ibidem*, s. 73.

Ujęcie resocjalizacji w wybranych dziełach Tadeusza Kotarbińskiego

W *Traktacie o dobrej robocie*, Kotarbiński pracę określa jako „wielki splot czynów mający charakter pokonywania trudności dla uczynienia zadość potrzebom istotnym. Niechaj pracuje w takich warunkach i w taki sposób, by i jego ta praca mogła też poprawić (...) główną sprawą musi być tu praca dla innych”⁴.

Zagadnienia związane z procesem resocjalizacji, systemem prawnym oraz problemy wychowawcze prawa, podejmuje Tadeusz Kotarbiński także w tekście *Metodologiczne problemy pedagogiki*⁵, w którym podkreśla ogromną rolę pedagogiki w walce z chuligaństwem, narkomanią, alkoholizmem, a także w zadaniach reformy więziennictwa, sprawiedliwej represji i prewencji. Podejście pedagogiczne w wymienionych aspektach koncentruje się zdaniem filozofa na działaniach, które wpłyną znacząco na „oblicze duchowe ludzi, tym ustawom podległych”⁶, poprzez zmiany, modyfikacje ustaw, by nie bywały one źródłem tendencji przeciwnych zadaniom wychowawczym stojącym przed rodziną czy szkołą. Dużą wartość profesor przypisuje pracy, wypuklając wśród wielu „brak dostatecznej chęci do intensywnej pracy”⁷, którą można zmienić poprzez odpowiednią dbałość o politykę płac, świadczeń oraz rozbudzenie i podtrzymanie motywacji. Kotarbiński był świadom faktu, iż zmiana motywacji jest zmianą trudną, wymagającą dużego poświęcenia i odpowiedzialności w podważaniu dotychczasowej argumentacji swoich działań. Również przejście z jednego ustroju państwowego do drugiego wiąże się bezspornie z zachwianiem ustalonych zasad moralnych i wzajemnych stosunków międzyludzkich uważanych dotąd za właściwe. Takie zjawisko obserwujemy dziś i takie też zaobserwował i spostrzegął w swych pracach Tadeusz Kotarbiński w okresie budowy ustroju socjalistycznego w Polsce.

Treści związane z funkcjonowaniem jednostki w skomplikowanych systemach społecznych, jako zaszczytny filozof i myśliciel, podejmował również w tekstach przemówień, przedmów i wstępów do dzieł innych autorów. Tadeusz Kotarbiński jest twórcą przedmowy do dzieła Natalii Han-Ilgiewicz⁸, w którym autorka analizuje i opisuje eksperyment wychowawczy – kolonie z udziałem młodocianych więźniów nad Bajkałem. Autor przedmowy za wielką wartość uznaje dokonany przez autorkę „zamiar wyprostowania na miarę sił psychiki w różnym stopniu i na różne sposoby powykrzywianych” młodych ludzi przez odpowiednie sposoby kontaktu z nimi, wspólną pracę i obcowanie z przyrodą. Po raz kolejny ogromną wartość naprawczą przypisywał pracy w relacji współistnienia z innymi istotami, ale i przyrodą, której człowiek jest niepodważalną częścią.

Tadeusz Kotarbiński wstępem opatrzył również książkę Leona Petrażyckiego⁹, podkreślając wielką zasługę autora w wyznaczonym przez siebie dążeniu, jakim uczynił czynną i powszechną życzliwość ludzi. Do tego celu zmierzać powinny też wszelkiego rodzaju reformy prawne i szkoły prawodawcze. Polityka prawa winna być bowiem skuteczna, oparta na zależnościach rządzących dziedziną prawa podkreślając, iż są one umieszczone w przeżyciach osób odpowiedzialnych za ich tworzenie w wszelkiej aktywności między podmiotami. Autorzy byli zgodni co do bezdyskusyjnej istoty wartości ponadczasowych w relacjach współistnienia. Chwaląc pracę Leona Petrażyckiego, Tadeusz Kotarbiński wskazywał na wnikliwość zawartych w niej treści i zyskanie przez to przywileju jakim jest prawo domagania się, by ją przeczytano.

Pedagogika resocjalizacyjna jest ujmowana jako prakseologia stosowana do ograniczania dewiacji lub socjotechnika i psychotechnika służąca eliminowaniu patologii społecznej, która opracowuje też zasady skutecznej readaptacji (por. Cz. Czapów, S. Jedlewski, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 1971). Jest nauką ukierunkowaną na praktykę wychowawczą (por. M. Konopczyński, *Współczesne systemy resocjalizacyjne*, [w:] B. Urban, J. M. Stanik, *Resocjalizacja*). Kazimierz Pospiszyl natomiast podkreśla, że „resocjalizacja jest przede

4. *Ibidem*, s. 74.

5. Kotarbiński T., *Metodologiczne problemy pedagogiki*, [w:] B. Suchodolski., R. Wroczyński, M. Pęcherski, *Studia Pedagogiczne, Problematyka pedagogiczna współczesnej cywilizacji*, tom XX, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN, Wrocław 1970, s. 419.

6. *Ibidem*, s. 419.

7. *Ibidem*, s. 420.

8. N. Han-Ilgiewicz, *W poszukiwaniu dróg resocjalizacji*, PWN, Warszawa 1967, s. 4.

9. L. Petrażycki, *Wstęp do nauki prawa i moralności*, PWN Warszawa 1959, s. 6.

wszystkim działalnością praktyczną, dyktowaną przez życie społeczne od czasów najdawniejszych, tj. od czasów, kiedy spotykamy początki załączków organizacji społecznych”¹⁰.

Przyjęcie takiego punktu widzenia wydaje się konieczne i przydatne, otwiera bowiem możliwość analizy interesującej sfery refleksji nad praktyką społeczną w sposób, który może wydobyć ich realną złożoność i uwikłanie w szerszy kontekst przemian dzisiejszych społeczeństw. Płyną wciąż nowe wyzwania dla pedagogiki resocjalizacyjnej, nakładające na jej przedstawicieli potrzebę poszukiwań i głębokich penetracji, a także budowanie nowych konstruktów teoretycznych i praktycznych¹¹.

Znaczenie etyki w ujęciu Tadeusza Kotarbińskiego

Świadomość zasad etycznych według Kotarbińskiego kieruje postępowaniem ludzi, a jej brak prowadzi najczęściej do zachowań patologicznych. Brak wrażliwości etycznej przyczynia się wielokrotnie do popełniania czynów noszących znamiona przestępstwa. Jak wskazuje Tadeusz Kotarbiński luka etyczna to jedno z najważniejszych źródeł chuligaństwa. Radzi więc: „dla celów leczniczo-społecznych trzeba próbować tworzyć i budować zrąb etyki niezależnej”¹². Poszukiwanie niezależności metodologicznej dla etyki nie prowadziło filozofa wprost do zanegowania zasadniczych idei chrześcijańskich. Twierdził jednak, iż etyka religijna, odrębność kulturowa czy też religijna może stać się barierą zjednoczenia się ludzi. Często ludzie walczą w imię wyznawanej religii. Odwieczny konflikt religijny wynikać może również z braku tolerancji wobec odrębności kulturowych i religijnych. Tworząc system etyki niezależnej zarówno od religii, jak i każdej doktryny światopoglądowej, Tadeusz Kotarbiński wskazuje, iż powinna ona opierać się na zasadach moralności, które należy potwierdzać w działaniu.

Kotarbiński w swoich rozważaniach wyjaśnia znaczenie zacnego (czcigodnego) życia i haniebnego postępowania. Zacne życie jest godne szacunku ze strony innych. Postępowanie haniebne to czyny zasługujące na pogardę i potępienie. Postępują zacnie ci, których czcimy, ludzie ofiarni, ceniący prawość, prawdomówni i uczciwi, opanowani a także ci, którzy w życiu kierują się motywacją szlachetną. Są to osoby, na które można liczyć jak na opiekunów, obrońców godnych naśladowania, spolegliwych i dzielnych.

Postawa zacnego człowieka charakteryzuje się motywacją do działań i usposobień etycznych, a w przypadku chęci uznania prawa do cnoty spolegliwego opiekuna należy sprawować opiekę najlepiej jak się potrafi, będąc zawsze oparciem dla drugiego człowieka. Popularna koncepcja „opiekuna spolegliwego” stała się w Polsce niemal potoczna¹³. A jest nim ten kto „jest usposobiony życzliwie względem podopiecznych, (...) człowiek dobry, o dobrym sercu. Wrażliwy na cudze potrzeby i skłonny do pomagania”¹⁴. Żeby stać się takim człowiekiem należy prawidłowo rozkładać energię w działaniu kierując się przy tym dyscypliną wewnętrzną. Sprawowanie opiekuństwa wiąże się również z odwagą, opanowaniem lęku oraz dzielnością, jaką wykazał się między innymi Janusz Korczak.

Godne stosunki międzyludzkie nie muszą wynikać ze strachu przed wiecznym potępieniem i w nadziei na nagrodę boską, lecz w wyniku wzajemnego szacunku, wartości jaką ma druga żywa istota i umiejętności odróżnienia dobra od zła. W życiu filozofa szczególnie ważnym wydarzeniem było odrzucenie przez niego chrześcijańskiego, (pisze o tym I. Lazari-Pawłowska)¹⁵ dziecinnego poglądu na świat i zanegowanie wiary

10. Cyt. za: K. Pospiszyl, *Psychologiczne podstawy resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J. M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, t. I, PWN, Pedagogium Wyższa Szkoła Warszawa Pedagogiki Resocjalizacyjnej Warszawa 2008, s. 78.

11. B. M. Nowak, *Rodzina w kryzysie. Studium resocjalizacyjne*, PWN, Warszawa 2011, s. 143.

12. J. Woleński, *Filozoficzna Szkoła Lwowsko-Warszawska*, PWN, Warszawa 1985, s. 152.

13. *Ibidem*, s. 293.

14. T. Kotarbiński, *Medytacje o życiu godziwym*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986, s. 60.

15. I. Lazari-Pawłowska, *Etyczne wskazania Tadeusza Kotarbińskiego*, [w:] *Etyka. Pisma wybrane*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1992, s. 280.

Ujęcie resocjalizacji w wybranych dziełach Tadeusza Kotarbińskiego

chrześcijańskiej w wieku 15 lat.

„Utrata wiary była dla T. Kotarbińskiego – doświadczeniem burzliwym i bolesnym. Mogła – jak sam stwierdza – spowodować „ugrzęźnięcie w amoralizmie”, gdyby w jego młodzieńczym światopoglądzie obok składnika metafizycznego nie było także składnika etycznego (...)”¹⁶. Po utracie światopoglądu religijnego tym bardziej chciał zbudować Kodeks (światopogląd) oparty o etykę. Jak podkreśla Jan Woleński „jest niezależna gdyż nie czerpie uzasadnienia norm etycznych z takich czy innych rozstrzygnięć epistemologicznych czy ontologicznych (...) uzasadnieniem zaleceń moralnych etyki niezależnej jest owa wspólna ludziom dyspozycja do orientacji w problemach dobra i zła”¹⁷. Główne zagadnienie etyki, czyli mądrości życiowej w rozumieniu Tadeusza Kotarbińskiego zawiera się w „całości działań możliwych”¹⁸, czyli w tym co wolno, a czego nie wolno robić w życiu, pamiętając o tym, iż największe dobro zyskujemy poprzez zwalczanie zła, a „najgłębszą szczęśliwość zdobywa się chroniąc istoty kochane przed zagrażającym im nieszczęściem”¹⁹. „Jeśli komuś się zdaje, że mądrość życiowa wymaga objawienia bożego, wiedzy nadprzyrodzonej, wiary w życie pośmiertne, myli się tak samo gruntownie i dogłębnie, jakby się mylił ktoś, kto uważał raczej tego rodzaju za potrzebne do rozumnego uprawiania zawodu”²⁰.

Prakseologia Tadeusza Kotarbińskiego

Przepustką do największej mądrości życiowej jest zbiór zaleceń dobrej roboty, obejmujący trzy główne aspekty: dobór trafnych środków do celów, działanie energiczne i działanie gospodarne tj. bez użycia zasobów, wykorzystując tyle ile jest potrzebne. Dobra robota wymaga działań wspólnych należycie zorganizowanych w ramach zespołów roboczych. Toteż jednym z podstawowych kanonów prakseologii, sformułowanych przez Kotarbińskiego, jest wspomniana już wcześniej zasada współdziałania. Działać to „tyle co zmieniać rzeczywistość w sposób mniej lub bardziej świadomy, to zmierzać do określonego celu (...) przy pomocy właściwych środków”²¹.

Traktat o dobrej robocie wydany po raz pierwszy w 1955 roku doczekał się sześciu wydań w Polsce oraz przekładów między innymi na język niemiecki, angielski, japoński, czeski oraz serbsko-chorwacki. Uznawany jest za ważne kompendium wiedzy z zakresu prakseologii, nauce o wszelkich działaniach celowych, które rozpatrywać należy pod kątem ich sprawności, skuteczności oraz praktyczności.

Tadeusz Kotarbiński w *Traktacie o dobrej robocie* podkreślił wagę nieskuteczności i niecelowości wszelkiego działania, które usuwa przeszkodę na drodze do osiągnięcia celu sprawiając, że sam cel zostaje też udaremiony. To samo dotyczy czynów, które nie ułatwiają ani nie zbliżają do osiągnięcia wytyczonego celu, bowiem skuteczne działanie według filozofa to takie, które prowadzi do skutku zamierzonego jako cel²².

Szczególnie silnie tendencja ta odzwierciedla się w obszarach związanych z resocjalizacją, profilaktyką, i readaptacją społeczną. Terminy wyróżniające twórczość Tadeusza Kotarbińskiego tj. skuteczność, efektywność, celowość wpisują się w proces resocjalizacyjny, o którym wyczytać możemy w niejednym dziele filozofa. Efektywność determinuje bowiem sensowność i celowość podejmowanych działań natury resocjalizacyjnej, readaptacyjnej. Owo działanie właściwe odpowiadać powinno głośzonym standardom poprzez odpowiedni dobór środków do realizacji wytyczonego celu.

Prakseologia jest sztuką wyznaczania sobie celów, korzystania ze środków służących do jego reali-

16. *Ibidem*, s. 292.

17. J. Woleński, *Filozoficzna Szkoła Lwowsko-Warszawska*, PWN, Warszawa 1985, s. 449.

18. T. Kotarbiński, *Medytacje o życiu godziwym*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986, s. 86.

19. *Ibidem*, s. 88.

20. *Ibidem*, s. 90.

21. T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1958, s. 20.

22. *Ibidem*, s. 116.

zacji. To także teoria planowania i organizacji działań, istotnych również w procesie resocjalizacyjnym. W celu prawidłowej i efektywnej pracy z osobami niedostosowanymi społecznie, niezbędne jest dobranie trafnych metod i środków pracy dydaktycznej, zmierzających do możliwie największej optymalizacji poziomu rozwoju, przygotowania do pracy i użytecznego życia w społeczeństwie²³.

Adam Podgórecki, nawiązując do założeń teoretycznych i metodologicznych między innymi Tadeusza Kotarbińskiego, wskazuje w jaki sposób dobierać skuteczne sposoby i środki realizacji zamierzonych celów z uwzględnieniem uznawanego systemu wartości oraz systemu zweryfikowanych twierdzeń opisujących i wyjaśniających ludzkie zachowania²⁴. W taki sposób Podgórecki rozumiał socjotechnikę stosowaną, której zadaniem jest gromadzenie oraz dostarczanie potencjalnemu praktykowi wiedzy i sposobów skutecznego i efektywnego działania.

Prakseologia, będąca nauką o zasadach sprawnego i skutecznego działania w odniesieniu do wszystkich form aktywności polegających na świadomej realizacji założonych celów, jest obecna i aktualna w wielu obszarach badawczych. Uniwersalne jej zastosowanie świadczy o wielkiej wartości. W swoich rozważaniach filozof podkreśla również wagę umiejętności oceny zmian w otoczeniu, które nasz akt działania wywoła swym ruchem wykonawczym, odpowiedzialności za swoje czyny gdyż, „cel nigdy nie usprawiedliwia środków złych – wyjaśnia Kotarbiński – nawet niezbędnych, jeśli tylko odstępienie od tego celu nie byłoby czymś jeszcze gorszym. Celów do wyboru jest bezmiar, nie obierajmy zatem takich celów, dla których byłoby konieczne tracić to, co od tychże celów cenniejsze”²⁵. Życie pokazuje, że wybór celu nie zawsze jest łatwy.

Pomocą i podporą uczynił wówczas dezyderaty etyki niezależnej. Przywiązując wielką wagę do wychowania młodego pokolenia, wskazując często na istotę współlistnienia i współdziałania, nawoływał do szacunku wartości uniwersalnych takich jak prawość, uczciwość, sprawiedliwość. Podstawowe normy etyczne zawsze i wszędzie powinny być takie same. Nigdy nie powinny ulec zatraceniu, bowiem są to wartości niepodważalne. Wszelka praca, wszelka robota, wszelka działalność i wszelkie w ogóle aktywne zachowanie się składa się w zupełności z czynów prostych, które poprzez scalanie elementów składowych tworzą zharmonizowaną całość, a kultura prakseologiczna stanowi istotny element dobrej roboty, która musi być sprawna, obca słabostkom²⁶.

Polskie prawo penitencjarne

Działania w polu pracy resocjalizacyjnej ukierunkowują między innymi przepisy obowiązującego kodeksu karnego wykonawczego. Bezspornym jest przy tym fakt, iż na kodyfikację systemu karnego w Polsce miała wpływ sytuacja polityczno-gospodarcza kraju, wraz z panującym systemem politycznym. Powszechnie wiadomo, że niedostrzeganie woli człowieka poddanego oddziaływaniom resocjalizacyjnym było typowe dla praktyki wykonywania kary pozbawienia wolności w praktyce realnego socjalizmu. Środkiem resocjalizacyjnym była wówczas dyscyplina i bezwzględne posłuszeństwo.

Podmioty doświadczające procesu resocjalizacyjnego charakteryzuje byt w warunkach przymusu, ugod, kontroli i izolacji. Ograniczona przestrzeń społeczeństwa więziennego, w jakim muszą żyć, zmusza ich do funkcjonowania według ściśle określonych zasad i reguł, w szczególności do współlistnienia w hierarchicznych układach podwładny-rządzący; posiadanie władzy bowiem stanowi pewien rodzaj nierówności społecznej i ten fakt jest niezmienny od czasów funkcjonowania zakładów karnych.

23. H. Gąsior, *Proces nauczania społecznie niedostosowanych*, [w:] Gąsior H. (red.), *Nauczanie społecznie niedostosowanych*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1992, s. 45.

24. A. Podgórecki, *Socjotechnika. Praktyczne zastosowania socjologii*, Książka i Wiedza, Warszawa 1968, s. 37.

25. T. Kotarbiński, *Cel czynu a zadanie wykonawcy*, [w:] Kotarbiński T., *Dzieła wszystkie – Prakseologia*, cz. I, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1999, s. 445.

26. T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1958, s. 23.

Ujęcie resocjalizacji w wybranych dziełach Tadeusza Kotarbińskiego

Pierwsza próba kodyfikacji prawa karnego, tj. unormowania w jednym akcie ustawodawczym systematycznie ujętej całości tej dziedziny prawa podjęta została w Polsce w drugiej połowie XVIII wieku. Jednak po raz pierwszy na ziemiach polskich prawo karne zostało skodyfikowane w 1818 roku jako Kodeks Karzący Królestwa Polskiego. Z chwilą odzyskania niepodległości w 1918 roku na obszarze Państwa Polskiego obowiązywały kodeksy karne: austriacki z 1851, niemiecki z 1871, rosyjski z 1903, a także węgierski z 1878²⁷.

Początek prac nad obowiązującym obecnie kodeksem karnym datuje się na rok 1981, kiedy przedstawiono dwa projekty nowelizacji kodeksu karnego – jeden przygotowany przez komisję rządową, drugi przez zespół działający przy „Solidarności”. Projekt pierwszy proponował dwa warianty: albo zniesienia kary śmierci i zastąpienia jej karą dożywotniego więzienia, albo ograniczenia jej stosowania do dwóch przestępstw: zabójstwa i zdrady ojczyzny. Projekt drugi proponował całkowite zniesienie kary śmierci²⁸.

Obecny kodeks karny wykonawczy, związany jest również bezpośrednio z sytuacją polityczną w jakiej był przygotowany i przedstawiany – uchwalenie obecnego liberalnego K.K. z 1997 roku stało się możliwe dopiero wraz z rozpadem ustroju komunistycznego.

Ze względu na szczupłość miejsca i potrzeby artykułu ukazane zostaną wybrane zmiany w kodeksach karnych z 1969 oraz 1997 roku, przede wszystkim w aspektach celu kary pozbawienia wolności a także roli pracy w procesie resocjalizacji, o których pisał również Tadeusz Kotarbiński.

Celem wykonania kary pozbawienia wolności w Kodeksie Karnym Wykonawczym (dalej kkw) z 1969, było kształtowanie społecznie pożądanej postawy skazanego, a zwłaszcza wdrażanie do społecznie użytecznej pracy, przestrzeganie porządku prawnego i tym samym przeciwdziałanie powrotowi do przestępstwa (artykuł 37, § 1)²⁹. Cel ten osiągnięty miał zostać przez działania resocjalizacyjne, które polegały na „poddaniu skazanego dyscyplinie i porządkowi w odpowiednim zakładzie” oraz na oddziaływaniu zwłaszcza przez pracę, naukę i zajęcia kulturalno-oświatowe (artykuł 37, § 2). Dominującym wówczas środkiem resocjalizacyjnym był rygor i dyscyplina.

Wykonywanie kary śmierci regulowały kolejno artykuły: 109, 110, 111. W artykule 111 w przypadku niewykonania kary śmierci z przyczyn wymienionych w art. 31 kkw, sąd zmieniał karę na 25 lat pozbawienia wolności. Przepisy szczegółowo regulujące sposób wykonania kary śmierci na mocy kodeksu karnego z 1969 roku zawarte były w kodeksie karnym wykonawczym³⁰ oraz w niepublikowanym zarządzeniu nr 38/70 Ministra Sprawiedliwości z 20 czerwca 1970 roku.

1 września 1998 roku wszedł w życie kodeks karny wykonawczy z 1997 roku regulujący problematykę kar i innych środków penalnych w artykułach 32-100³¹. W kluczowym dla określenia celu wykonywania kary pozbawienia wolności art. 67§ 1 kodeksu karnego wykonawczego z 1997 r.³² (dalej także: kkw) ustawodawca wskazuje na wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa.

Cel ten reguluje § 3, w którym w oddziaływaniu na skazanych, przy poszanowaniu ich praw i wymaga-

27. J. Kochanowski, *Redukcja odpowiedzialności karnej - Analiza i ocena założeń kodeksu karnego z 1997 na tle innych polskich kodyfikacji karnych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2000, s. 5.

28. *Ibidem*, s. 12.

29. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku. Kodeks karny wykonawczy – Dz.U. nr 13, poz. 98, 1969 r, z póź.zm.

30. *Ibidem*.

31. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku. Kodeks karny wykonawczy – Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557.

32. *Ibidem*.

niu wypełniania przez nich obowiązków, uwzględnia się przede wszystkim pracę, zwłaszcza sprzyjającą zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne. Bezwzględna dyscyplina jako środek do realizacji celu, zastąpiona została kompetencją poszanowania praw w wykonywaniu obowiązków skazanego.

W roku 1988 wykonano w Polsce ostatnią egzekucję. Od tego roku obowiązywało w Polsce faktyczne moratorium na stosowanie kary śmierci, czyli kara ta nie była wykonywana, mimo iż nadal istniała w katalogu kar, ponieważ Rada Państwa, a później Prezydent, który przejął jej uprawnienia, nie dawała odpowiedzi o skorzystaniu, bądź nie z prawa łaski. Moratorium faktyczne zostało przekształcone przez ustawę z dnia 12 lipca 1995 roku o zmianie kodeksu karnego, kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym w moratorium ustawowym na wykonywanie kary śmierci³³.

Dokonanie zmian w modelu resocjalizacji kładzie nacisk na istotę pracy i nauki. Obecnie we wszystkich systemach penitencjarnych podkreśla się główną metodę osiągania celów procesu resocjalizacyjnego – pracę. Zmianie uległy również regulacje prawne dotyczące wykonywania kary śmierci, wobec której Kotarbiński nie był obojętny. Karę śmierci filozof ujmuje jako unicestwienie i wyzwolenie sprawcy od możliwości naprawienia wyrządzonej krzywdy. Jako środek resocjalizacyjny staje się więc pozbawiona sensu. Zamiar zwalczania wszelkiej niesprawiedliwości przez popełnienie w tym celu czynu niesprawiedliwego jest zachowaniem wewnątrznie sprzecznym i pozbawionym możliwości jakiegokolwiek uzasadnienia³⁴. Kotarbiński jednoznacznie stwierdza, iż nigdy nie należy nikogo skazywać na śmierć z jakiegokolwiek powodu, natomiast kraje w których prawo dopuszcza stosowania kary śmierci nazywa ułomnymi³⁵. Zarówno trafne metody w działaniu, jak i same działania muszą być sprawiedliwe, bowiem niesprawiedliwość i jej niszczyielski wpływ rozciąga się bezpośrednio na tych, których dotyka, ale także na dzień jutrzejszy (W tekście przemówienia „*Młodzi na manowcach*” 1958 rok).

Idea procesu resocjalizacji powinna odzwierciedlać i wielokrotnie odzwierciedla krzyżowanie się i zachodzenie na siebie różnych odmian myślenia, perspektyw, poglądów praktyków i teoretyków w tej dziedzinie. Wskazując w tekście wielokrotne odwołania współczesnej resocjalizacji do poglądów Tadeusza Kotarbińskiego, wierzyć należy, że dorobek filozofa miał i będzie mieć wielkie znaczenie.

Podsumowanie

Problematyką współlistnienia i współdziałania z drugim człowiekiem wypełnione są zarówno etyka, jak i prakseologia Tadeusza Kotarbińskiego. W prakseologii omawiane są sposoby zachowań i metody działania wobec innych, te mające na celu korzyść praktyczną, skuteczność i efektywność w realizacji własnych celów. Etyka obejmuje postulaty zachowań w stosunku do istnień ludzkich i wszelkich innych, w których jednostka nie musi odwoływać się do Opatrzności, by chwalić walory człowieczeństwa, jakim są też: dzielność, czyli sprawność do działania godziwego, dobroć, uczciwość i prawość.

Tadeusz Kotarbiński niewątpliwie był autorytetem zarówno w sprawach mądrości, ale i sumienia. Z własnego postępowania uczynił wzór stając w obronie powszechnie uznawanych wartości takich jak prawda, ponieważ prowadziła ona do cnoty, a przy tym przynosiła pożytek. Poglądy filozofa na sprawy społeczne, wychowawcze, readaptacyjne na prawa i obowiązki obywatelskie wyrastają z wielkiego, niepodważalnego doświadczenia, ale przede wszystkim z ogromu wrażliwości na drugiego człowieka.

33. J. Kochanowski, *Redukcja odpowiedzialności karnej - Analiza i ocena założeń kodeksu karnego z 1997 na tle innych polskich kodyfikacji karnych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2000, s. 18.

34. *Ibidem*, s. 75.

35. T. Kotarbiński, *Medytacje o życiu godziwym*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986, s. 74-75.

Ujęcie resocjalizacji w wybranych dziełach Tadeusza Kotarbińskiego

Etyka niezależna stała się najbardziej popularną i akceptowaną społecznie z wszelkich teorii etycznych powstałych w kręgu szkoły lwowsko-warszawskiej. Kładąca przede wszystkim nacisk na niezależność i autonomię sumienia człowieka, podkreślała ważność odpowiedzialności i życia godnego szacunku. Etykę Tadeusza Kotarbińskiego zaliczyć można do rzędu kodeksów postępowania na równi regulujących stosunek człowieka do człowieka, ale także człowieka do innych istot żyjących, bowiem także przyroda ma wartość samą w sobie, a człowiek jest jednym z jej elementów. Celem stosowania kary pozbawienia wolności jest między innymi proces resocjalizacji, w wyniku którego do społeczeństwa ma wrócić człowiek prawy, odpowiedzialny za swoje czyny. Zaczynając człowiekiem warto więc być nie ze względu na nakaz boski, lecz przez wzgląd na istnienie bliźnich.

Wiele utworów, rozpraw, odczytów i wykładów Tadeusz Kotarbiński poświęcił sprawom zwykłych ludzi, sprawom wciąż aktualnym i ważnym, stając w obronie pokrzywdzonych często wykończonych osób. Będąc drogowskazem pokazywał gdzie podążać. Z tego bardzo bogatego dorobku zaledwie niewielka część znalazła się na kartach refleksji autora, wierząc, że twórczość Tadeusza Kotarbińskiego była, jest i będzie inspiracją dla wielu. „Swą pracę traktował bardziej jako posłannictwo niż zawód, (...) wdrażał do rozważania problemów ze stanowiska zdrowego praktycznego rozsądku”³⁶.

36. T. Kotarbiński, *Myśli o ludziach i ludzkich sprawach*, pod redakcją Janiny Kotarbińskiej, Ossolineum, Wrocław 1986, s. 34.

Bibliografia:

1. Gąsior H., *Proces nauczania społecznie niedostosowanych*, [w:] Gąsior H. (red.), *Nauczanie społecznie niedostosowanych*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1992.
2. Han-Ilgiewicz N., *W poszukiwaniu dróg resocjalizacji*, PWN, Warszawa 1967.
3. Kochanowski J., *Redukcja odpowiedzialności karnej - Analiza i ocena założeń kodeksu karnego z 1997 na tle innych polskich kodyfikacji karnych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2000.
4. Kotarbiński T., *Cel czynu a zadanie wykonawcy*, [w:] Kotarbiński T., *Dzieła wszystkie - Prakseologia*, cz. I, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Warszawa 1999.
5. Kotarbiński T., *Medytacje o życiu godziwym*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986.
6. Kotarbińska J., Tadeusz Kotarbiński - *Myśl o ludziach i ludzkich sprawach*, pod redakcją Janiny Kotarbińskiej, Ossolineum, Wrocław 1986.
7. Kotarbiński T., *Metodologiczne problemy pedagogiki*, [w:] B. Suchodolski, R. Wroczyński, M. Pęcherski, *Studia Pedagogiczne, Problematyka pedagogiczna współczesnej cywilizacji*, tom XX, Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo PAN, Wrocław 1970.
8. Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1958.
9. Lazari-Pawłowska I., *Etyczne wskazania Tadeusza Kotarbińskiego*, [w:] *Etyka. Pisma wybrane*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1992.
10. Nowak B. M., *Rodzina w kryzysie. Studium resocjalizacyjne*, PWN, Warszawa 2011.
11. Petrażycki L., *Wstęp do teorii prawa i moralności*, PWN, Warszawa 1959.
12. Podgórecki A., *Socjotechnika. Praktyczne zastosowania socjologii*, Książka i Wiedza, Warszawa 1968.
13. Pospiszyl K., *Psychologiczne podstawy resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J. M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, t. I, PWN; Pedagogium Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej, Warszawa 2008.
14. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku. Kodeks karny wykonawczy – Dz.U. nr 13, poz. 98, 1969 r, z póź. zm.
15. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku. Kodeks karny wykonawczy – Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557.
16. Woleński J., *Filozoficzna Szkoła Lwowsko-Warszawska*, PWN, Warszawa 1985.
17. Woleński J., *Kotarbiński*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1990.